

USA valitsuselt Fulbrighti stipendiumi saanud psühholoogiadoktor Voldemar Kolga õpetas 2005/2006. õppeaastal psühholoogiat Friendsi ülikoolis Ameerikas (Wichita, Kansas).

Ülikool meil ja Ameerikas

Voldemar Kolga
Akadeemia Nord professor

Üliõpilaste võimaluste ja huvidega arvestamise osas on Eesti ülikoolil Ameerikalt palju õppida.

Ameerika üliõpilane on õppejõu suhtes eesti tudengist nõudlikum ja ühtlasi ka avatum ning oma edu suhtes optimistlikum. Ameerika õppejõud väärtustab kõrgelt täienduskoolitust. Tasub rääkida Ameerika ülikooli õppe korraldusest ja sisust. Iseenesest mõistetavalt on see mu isiklik kogemus ega pretendeeri absoluutsele tõe Ameerika ülikoolist. Ülikoolid on väga erinevad.

Ameerika üliõpilane

Kõige iseloomulik on sealsetele üliõpilastele ilmselt see, et lõviosa neist käib töö ja elab perekonnaelu, seepärast on nad väga *time oriented* — aeg on neile sõna otseses mõttes raha. Nad ei saa lubada endale seda luksust, et õpivad midagi rohkem kui hädapärast vajalik. Seal on näiteks mõeldamatu, et õppejõud küsiks üliõpilaselt eksamil mida tahes, peaks temaga vaba vestlust, selgitaks üldist silmaringi ja eruditsiooni. Ei midagi niisugust! Seal koostab õppejõud väga täpse *study guide*'i, kus on

üksikasjalikult kirjas, mida peavad tema üliõpilased eksamil teadma ja mitu punkti mingi küsimuse eest saab. Kui teemaks on näiteks Sigmund Freud, ei saa *study guide*'is lühidalt kirjutada: "Sigmund Freudi psühhoanalüütiline teooria". Peab täpselt ära näitama, mis-sugustele konkreetsetele küsimustele tuleb Freudi puhul keskenduda. Seda *study guide*'i jälgivad siis piinliku täpsusega nii õppejõud kui ka üliõpilased, mäng käib väga rangete reeglite järgi. Selline on ameerikalik lähenemine, mille vastu Eestis kindlasti paljud on, sest üliõpilaste aega hoiab see küll kokku, kuid õppejõu töö mahtu suurendab.

Iseloomulik on ka see, et Ameerika ülikoolis on võimatu klassikalist loengut pidada, sest üliõpilased esitavad kogu aeg küsimusi ja avaldavad arvamust. Naljaga pooleks – Ameerika õppejõul peab olema väga hea kuulmine. Mul oli seal kõrvapõletik ja siis läksin klassi taha, kui tagumiste ridade üliõpilased küsimusi esitasid, et nende küsimustest õigesti aru saada. Kui Eestile mõelda, siis siin võib ka täitsa kurt inimene loenguid pidada, midagi halba sellest ei juhtu.

Mind üllatas Ameerikas, kui väga on sealne üliõpilane huvitatud headest hin-

netest. Panin esimesel semestril mõned D-d, mõeldes, et olin hea inimene, sest ei pannud F-e. Aga kohe selgus, et isegi D on seal väga halb hinne, F-ist rääkimata. Sain teada, et D puhul väheneb üliõpilase õppetoetus või võetakse see hoopis ära. Selles mõttes on seal igal ainepunktil kulla hind.

Ameerikas on tüüpiline, et mingi probleemi tekkides püütakse see kohe lahendada. Nii küsis ka minult D saanud üliõpilane, miks ma olen teda ebaõiglaselt hinnanud, miks minu koostatud *study guide* oli talle raskesti mõistetav ja kuidas ma selle piinliku olukorra lahendan. Selliste küsimustega sõidavad Ameerikas üliõpilased õppejõule sisse igasuguse probleemiga. Leppisime siis kokku, mis raamatuid ta veel loeb, mida teoorias kor-dab ja millal tuleb tema järeldöö.

Ameerikas peab õppejõud oskama iga hinnet väga selgelt põhjendada – miks näiteks on essee eest ainult 50, mitte aga 80 punkti jms. Sealses ülikoolis on täiesti võimatu lugeda üliõpilaste töid diagonaalis ja tunde järgi hindeid panna. Hinnete põhjendamist peavad ka õppejõud ise tähtsaks, sest tänu põhjalikele selgitustele suudavad üliõpilased teha järgmisi töid paremini.

Voldemar Kolga oma ameerika üliõpilastega. Näeme, et sealsed tudengid on meie omadest vanemad ja ülikool on seal elukestva õppe asutus.

Ameerika ülikooli juures on sümpaatne, et seal peetakse mahajääjatel kogu aeg silma peal. Näiteks Friendsi ülikoolis korraldati semestri keskel vaheeksam, et potentsiaalsed läbikukkujad varakult teada saada. Õppejõud pidi andma õppeosakonda nende üliõpilaste nimekirja, et ülikool jõuaks ennetustööd teha. Meil Eestis näitab läbikukkujate suur arv seda, et õppejõud on nõudlik ja printsiipaalne. Kui meie ülikoolis minnakse hindamisel üle Gaussi kõvera põhimõttele, tekivad meil läbikukkujad isegi väga tugevatesse rühmadesse. Ameerikas on vastupidi – igast üliõpilasest hoitakse kümne küünega kinni, üliõpilase halba hinnet peetakse ka õppejõu ebaõnnestumiseks. Vähemalt oli nii Friendsi ülikoolis, mille on asutanud kveekerid.

Aeglasematele üliõpilastele antakse seal ajapikendust. Kui on ette näha, et üliõpilane kõigele vaatamata ei saa tööd õigeks ajaks valmis, sõlmib õppejõud temaga lepingu, kus on kirjas, et näiteks 1. novembriks on töö tehtud. Õppeosakonnas pannakse kirja, et sellel üliõpilasel on "lõpetamata kursus" (*incomplete course*). F-i talle ei panda ja õppetootus jääb alles. Seejuures saab üliõpilane materjali ikkagi selgeks, ta ei pea järgmisel aastal kursust uuesti otsast alustama. Väga praktiline. Eestis pole "lõpetamata kursuse" mõistetki.

Muide, Ameerikat peetakse meil tes-

tide maaks, kuid tegelikult kasutatakse seal valikvastustega teste vähem kui Eestis. Testitulemused moodustavad seal lõpphindest ainult poole. Teine pool kujuneb õppetöös osalemisest, avalikest esinemistest, iseseisvatest töödest jms. Õppejõud ise otsustab, mida ta testi kõrval rõhutab. Eestis on õpperühmad nii suured, et konveierlik testimine on meil mingil määral paratamatu. Friendsi ülikoolis, kus mina töötasin, peeti juba 40 üliõpilasega rühma väga suureks.

Ühe osa ainepunktidest saab üliõpilane kohalkäimise ja osalemise eest. Meil näeb mõni õppejõud osa oma üliõpilastest esimest korda alles eksamil. Ameerikas pole see võimalik. Iga puudumine alandab lõpphinnet ja seepärast on üliõpilased varmad ette teatama, kui ei saa loengule või seminarile tulla. Minu üliõpilased teatasid mulle ka ette, kui pidid seminari ajal tütrega arsti juurde minema, selgitama politseiga oma poja pahandusi jms.

Teiselt poolt uurisin ka ise, miks mõni üliõpilane puudub. Saatsin näiteks ühele neiu e-kirja ja tundsin huvi, kuhu ta on kadunud. Eestis ei tule mul pähegi kirjutada üliõpilasele sellist kirja. Meil oleks see ennekuulmatu eraellu tungimine. Seal on normaalne, et õppejõud märkab üliõpilase puudumist ja on mures. Tütarlaps selgitas mulle, et oli kaotanud töö ega saanud ajutiselt ülikoolis käia, kuid lootis peagi tagasi olla.

Veel üks näide üliõpilase huvidega arvestamise kohta. Ühel päeval sain õppeosakonnast konfidentsiaalse kirja, milles teatati, et ühel minu üliõpilasel on psüühilisi probleeme, ja soovitati suhelda temasse erilise tähelepanuga. Pärast seda tuli klassis üks neiu minu juurde. Ma ei saanud algul aru, millest ta räägib, lõpuks taipasin, et tema see oligi, kellest mulle kirjutati. Küsisin, mis probleemid tal siis on. Tal olid paanikahood. Ta oli tubli üliõpilane, võttis palju aineid, käis alati kohal, lõpuks sai minult hindeks B. Aga lõpueksamil jäi ta kauaks klassi. Poleks ma teadnud, mis probleeme tal on, oleksin teinud ilmselt "head nalja", et mis sa siin passid, väljas juba pime, aeg on koju minna jne. Aga nüüd olin hästi informeeritud ja lasksin tal kõik rahulikult lõpuni teha.

Taolise konfidentsiaalse info avaldamine õppejõule on minu meelest õige – see kaitseb üliõpilast. Mul on see kiri praegugi alles. Õppeosakond saatis selle ilmselt üliõpilase enda algatusel. Võib-olla just sellepärast temaga minu rühmas midagi ei juhtunudki, et ta teadis, et ma tean. Meil Eestis on ka psüühikahäiretega üliõpilasi ja õppejõud võiksid neid häireid teada.

Üldiselt on Ameerika üliõpilased tohutul avameelsed. Nii sain ma ühe noore naise kohta teada, et ta sai kaheksa-aastaselt seksuaalselt ülekantud haiguse. Ilmselt oli tegemist intsestiga. Meeletu psühhotrauma. Ta oli olnud alkohoolik ja narkomaan. Töötanud USA armees. Tal oli olnud kolm meest. Ka oli tal kaks last ning laps, kellele ta oli asendusema. Meil loetakse sellise elukäigu inimesi lootusetuteks luuseriteks, aga tema käis ülikoolis! Sotsiaalse toetuse võrgustikud on Ameerikas nii tugevad, et inimene suudab isegi väga suurest maldalseisust uuesti välja tulla. Ta oli väga humaanne seejuures. Enne aastavahetust kirjutas mulle, et võin veeta jõuluõhtu tema perekonnas, kui muud seltskonda ei leia. Kui üks üliõpilane mind oma D pärast ägedalt ründas, kirjutas ta mulle e-kirja, et ärgu ma võtku südamesse – Ameerikas on igasuguseid inimesi.

Isikliku elu avalikustamine on Ameerikas meeletu. Ma ei kujuta ette, et meil suudaks keegi rääkida oma elust nii avameelselt. Aga õppeprotsessi seisukohast on avatus hea. Ma sain aru, kui raske oli mõnel üliõpilasel ülikooli kõr-

valt raha teenida, oma töökohta hoida, psühhotraumadega toime tulla. Üliõpilasekesksus ei ole Ameerikas teooria. Seal üliõpilane tõesti räägib endast, oma probleemidest ja tema probleemidega ka arvestatakse. Meil Eestis ei läheta üliõpilaste võimalustest ja vajadustest, tants käib hoopis õppekavade akrediteerimise ümber. Ameerikas on kujuteldamatu, et mingid välismaised komisjonid tuleksid neile kalli raha eest ütleva, missugune õppekava on nende üliõpilastele hea.

Ameerika õppejõud

Ühendriikides on ülikooli õppeosakonna üks tähtsamaid ülesandeid õppejõudude täienduskooolituse korraldamine. Mind pole ülikool eriti koolitanud. Võib-olla on arvatud, et olen nii hea õppejõud, et mis mind enam koolitada. Ameerikas ei arvata nii ühegi õppejõu kohta. Kohe õppeaasta alguses rääkis üks naaberülikooli õppejõud meile õpetamise nüüdisaegsetest teooriatest, üliõpilaste osalemisest, nendega suhtlemisest. Seejärel toimusid koolitused, mida korraldasid meie enda ülikooli õppejõud. Näiteks rühmatöös tugevad õppejõud õpetasid rühmatöö läbiviimist ka teistele õppejõududele. Üks õppejõud oli just kaitsnud doktoritöö maailmas kõige rohkem levinud naiivsetest õppimisteooriatest ja tutvustas neid ka meile.

Kuna Ameerika ülikoolides õpib palju tööl käivaid perekonnainimesi, siis tutvustati meile üsna põhjalikult ka täiskasvanud õppija psüühika iseärasusi ja tema ootusi ülikoolile. Taoline õppejõudude korraldatud täiendusõpe oli väga tõhus ja ka odav – ei mingit *catering*-firmat ega mustas frakis kohvi pakkuvaid noormehi. Peamine rõhk oli sellel, et õpe ülikoolis toimuks tänapäeva parimal tasemel, oleks üliõpilasekeskne, tema huvisid ja võimalusi arvestav, toimuks üliõpilase enda aktiivsel osalusel. Õppejõudude sisekoolitused toimusid kord kuus laupäeviti. Alati olid kohal ka üle 20-aastase staažiga õppejõud. Nad uskusid, et neilgi on veel arenguruumi.

Ameerika ülikoolis on suhteliselt palju koosolekuid, kuna on asju, mida on vaja ühiselt arutada. Tihti on need lantšiga. Tellitakse restoranist supp, võileivad. (Jook tuleb endale ise hankida, sest ameeriklaste arvates on joogisoov seda-võrd isikupärane, et teised ei suuda

seada kellelegi välja valida.) Süüakse, luuakse atmosfäär, võetakse pinged maha. Siis hakatakse punktide kaupa asja arutama. Päevakorra koostamisel osalevad kõik õppejõud, mitte ainult ülemused. Oma ettepanekud tehakse e-posti teel. Õppejõudude puhul isegi jälgitakse, kui palju nad ülikooli töö parandamiseks ettepanekuid teevad. Minu sealoleku ajal lasti üks üsna populaarne sotsioloogia õppejõud lahti, sest ta ei osalenud piisavalt ülikooli töö parandamises. Ameerikas pead sa olema oma organisatsioonile vajalik. Pead vaatama, mis probleemid on sul endal või ülikoolil, need avalikustama ja lahendusi pakuma. See on demokraatia praktikas.

Kuni oled Ameerikas külaline välismaalt, seni oled nende jaoks *great* ja sinusse suhtutakse väga hästi põhimõttele, et küllap tead ise, mis on sulle kõige parem. Aga kohe, kui saad nende organisatsiooni liikmeks, näidatakse sulle su nõrgad kohad kätte, analüüsitakse neid, otsitakse lahendust. Selline on Ameerika individualistlik kultuur. Kollektivistlikus kultuuris on vastupidi – *ingroup*'i liikmeid kiidetakse ja ülistatakse, *outgroup*'i liikmeid kritiseeritakse ja laidetakse. Teiste sõnadega – oma ülikooli õppejõud on geeniused, teiste ülikoolide omad äpud. Mina Friendsi ülikoolis päris *ingroup*'i liige ei olnud ja kriitika minu aadressil oli suhteliselt pehme. Siiski võeti hoiak, et minuga võib tõsisest asjadest rääkida küll. Peamiselt küsiti, kuidas saab mind aidata. Seal küsivad kõik nii. Meil Eestis on seda küsimust vähem kuulda.

Ülikool linna kontekstis

Eesti ülikooli õppehooned on mööda linna laiali pillutatud, Ameerikas asuvad kõik *campus*'e territooriumil koos. *Campus* tekitab üliõpilastes ja õppejõududes erilise ühtekuuluvustunde. Inimesed terevad seal üksteist ka siis, kui pole tuttavad. Mõne ülikooli *campus* on nii suur, et teaduskondade ja instituutide vahel liiguvad liinibussid ning liiklust jälgib ülikooli oma liikluspoltsei. Friendsi ülikool oli pigem väike, kuid sealseski *campus*'es oli kaks staadioni ja võimlat ning viis parkimisplatsi, nii et parkimisega ei olnud probleeme ei üliõpilastel ega õppejõududel.

Muide, *campus*'e hooned on Ameerikas kõik ühes stiilis. Meil ehitab iga rek-

tor ülikoolile uue hoone selles stiilis, mis temale isiklikult kõige rohkem meeldib – iga uus tsaar toob uue stiili. Ameerikas on see võimatu. Kui *campus*'e esimene maja on pärit 19. sajandi lõpust, on kandilise klaaskarbi ehitamine sinna kõrvalle täiesti võimatu. Ei mingit eklektikat! Uued hooned võivad olla moodsa sisuga, kuid üldine stiil peab olema üks. Ka eramud on Ameerikas ühes ja samas mikrorajoonis kõik ühtmoodi. Kui inimene värvib oma maja pisut rohelisemaks kui naabritel, on see seal suur probleem. Ainult väga rikkad saavad endale seal lubada eriprojektiga unikaalseid maju. Tallinna Ülikooli stiililine kompott on ameeriklastele täiesti arusaamatu. Ja meile ei tule pähegi, et nii pole ehk õige.

Ameerika ülikoolid peavad väga tähtsaks koostööd linnaga. Üliõpilased organiseerivad *campus*'es linnarahvale näitusi ja kontserte, kus esinevad gospelgrupid, balletitrupid, džässbändid jt. Eriti suurejooneliseks lähevad kavad jõulude ajal, aga aasta läbi toimub midagi. Tahtakse, et linnarahvas käiks *campus*'es, tutvuks ülikooliga ja tuleks sinna ka õppima. Meil pole ma märganud, et ülikoolid linnarahvale kultuuriüritusi korraldaksid.

Üliõpilaste värbamine käib Ameerikas aastaringelt. Inimene helistab, ta pannakse andmebaasi ja talle hakatakse siis ülikooli tutvustama. Räägitakse ka sellest, missuguste teiste ülikoolidega on lepingud sõlmitud, mis kursusi saab nendest teistest lisaks võtta, kuhu saab täiesti üle minna. Oma ülikooli vaadatakse kui ülikoolide võrgustiku üht osa. Üliõpilaskandidaatidele tutvustati ka mind, kui juhtusin mööda minema. Minuga seoses toonitati, et Friendsi ülikool on avatud ülikool ja tal on sidemed ka Euroopaga.

Samal ajal toimub vastupidine – üliõpilased õpivad aktiivselt oma linna tundma. Friendsi ülikoolis on isegi spetsiaalne valikaine: Wichita linna sotsiaalne keskkond. Selle aine õppejõud on väga populaarsed, seda eriti sotsiaalteaduskonna üliõpilaste hulgas. Nad külastavad linna kõiki elukeskkondi: tutvuvad hiljuti sisserännanud vietnamlaste eluga, vaatavad üle mehhiiklaste eluolu ja probleemid, räägivad linna kodututega, aga ka sealse Tiskre elanikega, kelle juurde tavaline inimene ei pääse, sest värav on kinni.

Meil ei peeta selliseid ekskursioone üldse õppeaineks, sest õppeaine tähendab meil teooria omandamist, mitte tegeliku elu tundma õppimist. Nüüd jääb mul ainult oma häbiks tunnistada, et tunnen meie oma Kopliti ja Tiskret halvemini kui vastavaid piirkondi Wichitas.

Väga variatiivne õppekava

Õppekavad on Ameerikas üllatavalt variatiivsed. Friendsi ülikool on väike, aga õppeainete valik on seal meeletult suur. See on Ameerika müstika, sest meie ettekujutuse järgi ei käi lai valik turumajandusega kokku. Aga Ameerikas võetakse erinevate inimeste erinevaid vajadusi arvesse. Lähtutakse põhimõttest, et üliõpilasel peab olema võimalik edasi liikuda igal alal, mis teda huvitab. Mulle jäigi mõnevõrra arusaamatuks, kuidas on see saavutatud, et psühholoogiat õppima tulnud inimestel on võimalik ühtlasi õppida balletti, kontrabassi, trumme, saksofoni. Muide, enamik üliõpilasi õpib selles ülikoolis oma põhialal lisaks ka muusikat.

Selle mitmekesisuse maksavad Ameerikas kinni fondid, sihtasutused, sponsorid. Paljud äritegelased peavad heaks tooniks kõrgkoole toetada. Friendsi ülikooliga on seotud üks Pizza suurfirma asutajaid, kes käis meil korduvalt sponsorina esinemas. Tema nime kannab ka üks õppekorpus. Ülikooli vilistlased on oma *alma mater*i suured toetajad. Minu sealoleku ajal käis Friendsi ülikoolis esinemas vilistlane Vernon Smith, kellest oli saanud Nobeli preemia laureaat. Ta tuli oma praegusest suurest George Masoni ülikoolist sinna kaugesse paika inimestega kohtuma. Ülikoolidest Ameerikas hoolitakse.

Tõsi, osa ülikoole teeb Ameerikas fundamentaaluringuid. Friendsi ülikoolile lähim selline on Wichita Osariigi (State) Ülikool, kus tehakse koostööd lennufirmaga Boeing, uuritakse spetsiaalsetes tuuletorudes lennukitiiva aerodünaamilisi omadusi. Friendsi ülikoolis fundamentaaluringuid ei tehta, seal on rõhk õppimisel. Samas ei nõua Ameerikas ükski teadusülikool, erinevalt Eestist, nn õppimisülikoolide sulgemist või nende rahastamise piiramist. Sellist hullu mõtet ei tule Ameerikas inimestele unes ka pähe. Kõik ei taha ega suudagi lennukitiiva aerodünaamilisi omadusi parandada, paljudele sobib pigem tege-

lemine kohaliku kogukonnaga, inimeste asjatundlik aitamine jms.

Õppe pragmaatilisus

Õppetöö ülikooli algastmes on seal õpikukeskne. Pidid valima kümne isiksusepsühholoogia õpiku hulgest. Valik õnnestus. Õpikuga kaasnes õppejõule määratud CD, kus anti nõu õpetamise eesmärkide seadmise ja meetodite valiku kohta. Isegi *PowerPoint*'i slaidid ja testi küsimused olid olemas. Olen kulutanud palju aega küsimuste väljamõtlemisele, Ameerikas sain kasutada kolleegi töö vilju.

Õpikukeskus tähendab seda, et tudengid teavad ette, millest klassis juttu tuleb, ja neil on kohustus vastav peatükk enne kohaletulekut läbi lugeda. See aitab tudengil tõusta õppejõu partneri rolli.

Olin ka ise tudengi rollis kui võtsin digitaalfilmi tegemise kursuse (*digi movie making*). Selleks oli vaja osta ülikooli raamatupoest vastav õpik (ca 90 dollarit). Kursus oli väga praktiline, tulemusele orienteeritud. Ei mingeid teoorialoenguid ega ajaloolisi ülevaateid. Õppejõud tutvustas meile kohe stsenaariumi, märkides teooriast ainult seda, et filmiloo aluseks on soovitatav võtta mõni üldtuntud lugu või müüt, mis on kõigile tuttav, kas või Tuhkatriinu lugu. Seejärel valisid üliõpilased endale rollid: üks osa meist hakkas näitlejateks, teine osa operaatoriteks, kolmas monteeri-jateks, valgustajateks, eelarve kalkuleerijateks, rekvisiitoriteks jne. Näiteks valgustuse põhimõtteid tutvustati meile auditooriumis, kus valgus võimaldas väga lihtsalt õudust ja muid tugevaid tundeid esile kutsuda. Lühidalt selgitati ka kaamera liikumise põhimõtteid. (Arvan nüüd, et Eesti filmid tunduvad lõputult venivatena enamasti sellepärast, et meie filmis seisab kaamera paigal, inimest filmitakse mitu minutit järjest ühest ja samast vaatepunktist. Meie kursusel näidatud Spielbergi filmis vaadati autot juhtivat meest iga viie sekundi järel uue nurga alt.) Pärast seda väikest teoreetilist sissejuhatust proovisime asja kohe praktiliselt – operaatorid hakkasid filmima, meie kaamera oli kogu aeg liikumises, sõitsime kummirööbastel edasi-tagasi nagu päris filmimisel. Kui kaadrid olid olemas, algas filmi monteerimine Macintoshi arvutit. Lõpuks tuli *post production* ehk oma

filmi reklaamimine ja müük. Kõik filmimise etapid tegime praktiliselt läbi, nii et ma ilmselt suudaksin ka iseseisvalt mingi digifilmi valmis teha, kui seda väga vaja oleks. Igatahes oli see väga viljakas õppemeetod, kuna sain kiiresti tervikliku pildi filmi tegemisest.

Üks näide veel pragmaatilisuse kohta. Rääkisid Ameerikas kolleegidele, et olen teinud Haapsalu kolledži informaatika eriala üliõpilastele videokonferentsi. Selle peale küsiti, mis liiki informaatikat need tudengid õppisid: kas äri-, meditsiini-, juura- või mõne muu eriala informaatikat. Sain teada, et informaatika õppimine seondub mingi konkreetse valdkonnaga. Meditsiiniinformaatikas õpitakse patsientide andmete sisestamist arvutisse, nende andmete töötlemist spetsiaalsete programmidega, järelduste tegemist, digitaalset andmekaitset jms. Tudengid on medõdedeks õppinud inimesed, kuna haiglates töötamine eeldab arvuti head tundmist. See on ka hea näide eluaegsest õppimisest. Üha rohkem täiskasvanuid on sunnitud tulema tagasi ülikooli, et midagi juurde õppida. Nii on Ameerika tudengid vanemad meie omadest.

Psühholoogiatudengid ei õpi ainult psühholoogiat, vaid ka peresuhete parandamist, eestvedamist (*leadership*), organisatsiooni ülestöötamist, inimressursside avamist, kriisilukordade lahendamist, täiskasvanute õpetamist vms, et olla tööturul vajalikud. Õppekavad on Ameerikas üllatavalt pragmaatilised, aga ka individuaalset huvi arvestavad. Igaüks võib midagi saada.

Ameerikas on paljudgi teisiti, kui meie siin Eestis ette kujutame. Ilmselt on meie kultuur ikka veel tugevalt kollektivistlik. Ameerika on meie jaoks *outgroup* ja seetõttu tihti paha koht. Tegelikult on meie ülikoolidel Ameerikalt päris palju õppida – eelkõige muidugi üliõpilaste võimaluste ja huvidega arvestamist.